پاچڤەو رینیسانس

حەمەکەریم عارف

"١"

بە درێژایی مێژوو ئەوە ساغ بووەتەوە کە وەرگێڕان و پاچڤە نەك هەر پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە تازەبوونەوەو تازەگەرییەوە هەیە، بەڵکو یەکێکە لە فاکتەرو کۆڵەکە گرینگەکانی رینیسانسی هەمەلایەنەی میللەتان. واتە تازەبوونەوەو رینیسانس لە هەموو سەردەمێکدا قەرزارباری وەرگێڕان و پاچڤە بووە.خۆ ئەگەر کەموکووڕییەك لە یەکێك لە کایەو مەیدانەکانی نوێگەریی و مۆدێرنیتەدا بەدی بکرێت و هەبێت، یەکێك لە هۆیەکانی دەگەرێتەوە بۆ کەموکووڕی و کیماسی بواری پاچڤە کە بیرو بۆچوونی گەلانی دیکەی بە دروستی نەگواستووەتەوە یان ئەگەر گواستبێتیەوە، بە نیوەچڵی گواستوویەتییەوە..کە ئەمەیان کارێکی مەترسیدارە، چونکە ئەگەر ویستت میللەتێك کۆڵەوارو داماو بکەیت، بیکەی بە گەپجاڕو عاجباتی ئەوا حەقیقەتی لێ بشارەوە یان بە نیوەچڵی بیخە بەردەستی، هەنگێ خۆبەخۆ و بەرەبەرە دەپوکێتەوەو لێدەبێتەوە.

هەڵبەتە بابەتی ئەم نووسینە زیاتر باسی ئەدەبیات و رۆشنبیریی و زمان و شێوازی پاچڤەو وەرگێڕانی باش و خراپ و توانایی پەرەسەندن و گەشەکردن و پێشڤەچوونی زمانی کوردییە لە بوارە کەلتووری و رۆشنبیرییە جیاوازو هەمە جۆرەکاندا کە خۆی لە خۆیدا لایەنێکە لە لایەنە زۆرو زەبەند و هەمەجۆرەکانی تازەگەری و نوێگەری و رێنیسانس..

هەڵبەتە هەر گروپ و میللەتێك بیەوێ بگاتە قۆناغی تازەگەری و رینیسانس، دەبێت لە خەم و بیری ئەوەدا بێت کە ببێت بە خودانی ژێرخانێکی هزری و کەلتووری و ئەبستمۆلۆجی، چونکە چەند لە مەیدان و زەمینەی مادیدا پێشکەوتووش بێت، بە بێ ژێرخانێکی هزری و ئەبستمۆلۆجی بتەو بە مەرام و ئاوات ناگات.یەکێك لە کۆڵەکەکانی ئەم ژێرخانسازییە، پرۆسەی بەرنامەداری وەرگێڕانە. دیارە وەرگێڕان دەروازەیەکە بۆ چوونە ناو جیهانی هزرینی مۆدێرن و دنیای شارستانیەتی میللەتانی دیکە و، ئاشنا بوون بە شێوەی نوڕین و دیدی بێگانان، دەربارەی دیاردەو ڕووداوە مەتریالی و میتافیزیکیەکانی دنیا.. دیارە ئەگەر ئەم پرۆسەیە، واتە وەرگێڕان، پرۆسەیەکی بەرنامەداری سیستەماتیك بێت، بۆ خۆی بزاڤ و بزوتنەوەیەکی ئەبستمۆلۆجی چێدەکات و لە هەموو بوارێن جڤاکی، رۆشنبیریی و رامیاری و هزری و هونەری و فەلسەفیدا رەنگ دەداتەوەو کەم وزۆر دەیانجوڵێنێت. بۆ نموونە لە هەرێمی کوردستاندا، سەرباری ئەو پاشاگەردانییەی کە ڕاستەخۆ و ناڕاستەوخۆ زۆربەی بوارە مادی و مەعنەوییەکانی ژیانی کوردەواری گرتووەتەوە –کە پێموایە پاشاگەردانی و ئەنارشیزم زادەو دەرهاویشتەی هەموو گۆڕانکارییەکی گەورەیە– کۆمەڵێك جم و جوڵ و دیاردە دەبینین کە پێشتر لە هەرێمی کوردستاندا نەبووەو رەنگە ئەگەر بگوترێ یەکێك لە سەرچاوەکانی ئەم جم و جوڵ و دیاردەیە، وەرگێڕان و پرۆسەی وەرگێڕانە – کە ئەویش لە پاشاگەردانی و بێ بەرنامەییدا دەژی،

کە رەنگە بۆ ئەم قۆناغەو تا دەکەوێتە سەر ڕاستە ڕێگای خۆی ئاسایی بێت- نەبێت بە زێدەڕۆیی..کە خواستی مافی مرۆڤ و ئازادی تاك و دیموکراتیەتخوازی لە سەرلەبەری کایەکانی ژیاندا، یەکێکە لەو دیاردانەو خەڵکانێك خۆی لێ بەخاوەن دەکەن. دیارە ئەم دیاردەیە کە زادەی زەروورەتی مێژوویی قۆناغەکەو دەرهاویشتەی تەماسی رۆشنبیریی و ئەبستمۆلۆجییە لە رێگەی وەرگێڕانەوە تەنیا لە مەیدانی هزرینی سیاسی و جڤاکیدا قەتیس نەماوە، بەڵکو پەلو پۆی بۆ زۆر مەیدانی دیکەش هاویشتووە، لەوانە ڕۆمان و چیرۆك، کە ڕەنگە کاری وەرگێڕان لەم مەیدانەدا بە ڕمێنترو بەرچاوتر بێت، کە نەك هەر زمانەکەمانی دەوڵەمەند کردووە، بەڵکو شێوەو فۆرمی تازەو شێوازی نووسینی هەمەجۆری ئەوتۆی هێناوەتە ناو دنیای ئەدەبیاتنووسی کوردییەوە کە لەگەڵ دنیای نووسینی کوردی بیست ساڵ لەمەپێشدا ئەرزو ئاسمانیان فەرقەو بەراورد ناکرێن.بەهەرحاڵ پرۆسەی وەرگێڕان، ئەگەرچی لەلای ئێمە تەمەنی زۆر کورتە، بە تەواوەتی نەکەوتووەتە سەر ڕاستە رێگای خۆی، لە پاشاگەردانی و بێ بەرنامەداری بەدەر نییە، لە هەڵبژاردنی بابەتدا زۆر سەرکەوتوو نییە، بەڵام وەکو نیمچە بزوتنەوەیەك لە زۆربەی بوارە کەلتووری و ئەبستمۆلۆجیەکاندا هەستی پێدەکرێت و بمانەوێ و نەمانەوێ لە زۆر بواری بیرو بیرکردنەوەی ئەمڕۆماندا،لە بانگەوازو گازی دیموکراتیەتخوازیدا، لە مرۆڤدۆستی و داکۆکی لە مافی تاك و ئازادیی دەربڕیندا، لە کێشماکێش و هەوڵی بێ وچانماندا بۆ مۆدێرنەکردنی کۆمەڵگەو گەییشتن بە کاروانی شارستانیەتی مرۆڤایەتی، تا ڕادەیەك قەرزاربازی وەرگێڕانین، بە تایبەتی وەرگێڕانە ئەمین و دروست و کاراو کاریگەرەکان. هەڵبەتە وەرگێڕان یەکێکە لە فاکتەرە گرینگ و بەهادارەکانی زەنگین کردن و ڕەنگین کردنی زمان ، هەر زمانێك پێی نەنووسرێت و نەخوێنرێتەوە و نەبێت بە زمانی بەرهەمهێنانی فیکری و هونەری و فەلسەفی و تێکڕای کایە ئەبستمۆلۆجییەکان، دەپوکێتەوەو پاشەکشە دەکات و بەرەبەرە دەفەوتێ و دەبێ فاتیحای بخوێنرێ. جا مەرگی زمان، بەحوکمی ئەوەی زمان کۆڵەکەی کەلتوورو شارستانیەتی میللەتە، دەکاتە مەرگی میللەت..جا لێرەدا گرینگی ئەو دەور و ڕۆڵە بە دیاردەکەوێت کە وەرگێڕی شارەزاو پڕئەزموون و بەتواناو کارامە لە بواری کەلتوورو رۆشنگەریی میللەتی خۆیدا دەیبینێت، بە تایبەتی ئەگەر میللەتێکی پاشکەوتوو وپاشخراوبێت،زمان و ئەدەبیاتی هێشتا لە قۆناغی گڕوگاڵ ولاسایی کرنەوەدا بێت،و لە ئاستێکی باڵای رۆشنبیریی گەشەکردووی پەرەسەندووی ئەوتۆدا نەبێت کە بتوانێت پێداویستییە ئەبستمۆلۆجیەکانی خۆی بەرهەم بێنێت..بۆیە لەم جۆرە قۆناغ و سەردەمانەدا وەرگێڕی داهێنەرو ئەمین و بە توانا، بۆشاییە ئەبستمۆلۆجیەکان پڕدەکاتەوەو پێشەنگایەتی کاروانی تازەگەری و نوێخوازی ومۆدێرنەوانی رۆشنبیریی میللەتی خۆی دەکات و زۆرجار جێدەستی لە بزوتنەوەی رۆشنگەریی وڵاتدا، لە خودی نووسەرەکانیش دیارترو ئەکتیفترە. بۆیە هەندێجار ناوی ئەو جۆرە وەرگێڕە، لە مێژووی بزوتنەوەی رۆشنبیریی میللەتدا لە ناوی نووسەرەکانیش مەنشورترو پڕشنگدارترە..

هەڵبەتە زمان وەکو دیاردەو پێداویستییەکی جڤاکی و حەیاتی زندوو، لە یاساو ڕێسای گۆڕان بەدەر نەبووەو نییەو نابێت.سەرنجی هەر زمانێکی زندوو بدەیت، دەبینی هەر ماوە نا ماوەیەك گۆڕانی بەسەر دێت، وشەو زاراوەو تەنانەت چۆنیەتی داڕشتنی تازەی دێتە ناو، و بە پێچەوانەوە وشەو زاراوەی باوی لە برەو دەکەوێت و بەکار نایەت، یان چەمك و ماناکانیان دەگۆڕێت و بە مەبەست و مانای تر بەکار دەبرێن. بۆ نموونە زمانی کوردی ئەمرۆکە لە چاو بیست، بیست و پێنج ساڵ لەمەوپێش زۆر گۆڕاوە..دیارە ئەو گۆڕانانە پەسند و بەجێن کە زادەو بەرەنجام و دەرهاویشتەی پێداویستییە جڤاکییە حەیاتیەکان بن بە هەموو بوارە فەلسەفی و فیکری و هونەری و زانستی و تێکڕای لایەنە ژیاریی و شارستانیەکانەوە. هەڵبەتە یەکێك لە فاکتەرو هۆکارەکانی ئەم دیاردەی گۆڕانکارییە، تەماسی جڤاکی و حەیاتی، ژیاریی و شارستانی کۆمەڵگە بەشەرییەکانە کە پرۆسەی وەرگێڕان و پاچڤەوانی کەناڵێکی گرینگی تەماسی ناڤبرییە لە هەموو لایەنە ئەبستمۆلۆجیەکانەوە. کە ئەمە، واتە پرۆسەی پاچڤەوانی، کردویەتیە کارێك زمانی نووسین و ئاخافتن تەواو لێکدی نزیك ببنەوەو زمانی نووسین، لە زۆر وارو مەیداندا خۆی لە گەمەو فەنبازیە ئاڵۆزە زمانەوانییەکان دووربگرێت و ڕاستەوخۆ وەرگر بدوێنێت، چونکە زمان خۆی لە خۆیدا ئامانج نییە، زمان لە پێناوی زمانی ڕووتد نییە..دیارە وەرگێڕ هەرچیەك بێت، ئەدیب بێ یان نووسەر یان هەر وەرگێڕ بێت، بیەوێ و نەیەوێ، چ لە رووی فەرهەنگی پەیڤ و وشەوە، چ لە رووی بونیادی ڕستەو ڕستەبەندییەوە، دەکەوێتە ژێر کاریگەریی رۆحی زمانی ئەو دەقەوە کە وەری دەگێڕێت، واتە دەبێت وەفاداری دەقەکە بێت و، تا دەکرێت خۆی لە خۆنوێنی ئەدەبی و گەمە زمانەوانییەکان بپارێزێت و دووربگرێت. بەم پێودانگە زمان، لە زمانی ئاخافتنی ئاسایی نزیك دەبێتەوە، دەبێت بە ئەوزاری گوزارشت و داهێنان، ئەوزاری بەرهەمهێنانی کایە زۆرو زەبەندەکانی ئەبستمۆلۆجیا..ئەمە زمانی دەوڵەمەند و پوختەو گەشاوەی دەوێ، زمانێك کە لە زاوزێی بەردەوامدا بێت، لە حاڵی تازەبوونەوەو خۆتازەکردنەوەو کاژەگۆڕکێ و کاژ فڕێداندا بێت، کە وەرگێڕان زەمینەیەکی یەجگار لەبارو بە پیتە بۆ خێرایی بەخشین بەو حاڵی تازەبوونەوەیە. لە ڕێگەی پاچڤەوە بە هەزاران ماناو چەمکی تازە ئاشنا دەبین، کە ناچارمان دەکات لە قاڵبی وشەیان بدەین، وشەیان بۆ دابهێنین، زاراوەی تازە دابهێنین و بکەوینە پشکنینی زمانەکەمان و توانا گوزارشتی و ئەفراندنەوانیەکانی کەشف بکەین و ماناو چەمکی تازە بە زاراوە کۆنەکان ببەخشین و بەمەش زمان لە رووی فەرهەنگی وشەوە دەوڵەمەند دەبێت و دەگەشێتەوەو نەشونما دەکات . دیارە دەوڵەمەندی زمان لە رووی وشەوە، کار لە بونیادی زمان و شێوەی دەربڕینش دەکات و، زمان لە ئاڵۆزنووسی دەپارێزێت و بەرەو ڕستەو دەستەواژەی ڕوون و ڕەوانتر و زووفامتری دەبات..کە بە بۆچوونی من زەمینە بۆ زمانی ستاندارد، بۆ زمانێك کە لە تێگەیشتنی زۆربەی هەرە زۆری رۆڵەکانی میللەتەوە نزیك بێت، خۆشدەکات. دیارە زمانی ستاندارد بۆ میللەتێکی پارچە پارچە کراوی، فرە دیالێکتی، رێنووس جیاوازی وەکو کورد، یەجگار پێویستە، کە نەك هەر ژمارەی خوێنەرانمان زیاد دەکات، کە قەدری نووسین و دەقی جددی بە خوێنەری جددی و ئەکتیڤەوەیە، بەڵکو فاکتەرێکی گرینگی

یەکخستن و یەکگرتنەوەی نەتەوەییشە. بۆیە مایەی دڵخۆشییە کە ئەمڕۆکە لە هەرێمی کوردستاندا هەست بە نیمچە بزاڤێکی پاچڤەوانی دەکرێت و، خۆشبەختانە خەریکە بەرەبەرە لە ئەدەبیات و مێژوو، و ژانرە گێڕانەوەکارییەکانەوە پەل بۆ مەیدانە فیکری و فەاسەفی و زانستییەکان داوێت، هەرچەندە لە پاشاگەردانی و بێ بەرنامەیی بەدەر نییە، لێ وەکو سەرەتایەك خراپ نییە و مێژوو،و رۆژگار تەتەڵەی دەکات و لە سەرەندو بێژنگی دەدات..کورد گوتەنی کردە پەشیمان نەك نەکردە پەشیمان.

هەڵبەتە ئەم نیمچە بزوتنەویە پێویستە بەخێوبکرێت و بە پێی میتۆدی زانستیانە بەرنامەی بۆ دابنرێت و وەکو خەمێکی نەتەوەیی بایەخی پێبدرێت و مامەڵەی لە تەکدا بکرێت. دیارە ئەم نیمچە بزوتنەوەیە زادەی هەستکردنی خەڵکانێکە بە مەسئولیەتی نەتەوەیی، هەستکردن بەوەی کە کورد قرەی کاروانی شارستانیەتی تیرەی بەشەرە و لە بۆشاییەکی شارستانی و ژیاریی یەجگار ترسناکدا دەژی و،دەبێت هەموو ڕێگەیەکی حەلاڵ بگیرێتە بەر بۆ بەزاندنی ئەو بۆشاییە کە یەکێك لە ڕێگاکان سوود وەرگرتنە لە ژیارو شارستانیەتی میللەتانی پێشکەوتووی دنیا،کە ئەمە زیاتر لە ڕێگەی وەرگێڕانەوە دێتە دی. بۆ نموونە کاتێ کە عەباسییەکان لە سەدەی دووەم و سێیەمی کۆچیدا هەستیان کرد، بۆ پێشکەوتن و پەرەسەندنی خۆیان پێویستیان بەوەیە سوود لە ئەزموون و شارستانیەت و ژیاری میللەتانی دی وەربگرن، هەستان دەزگایەکی کارای پاچڤەیان دامەزراند و ناویان نا (خانەی حیکمەت). پاچڤەوانی زۆر چاك و کارامەیان لە هەر چوار نکالی قەڵەمڕەوی خۆیانەوە هێنا، مووچەو بەراتی چاکیان بۆ بڕینەوە.نەخشەو بەرنامەیەکی وردو سیستەماتیکیان داناو لە ماوەی کەمتر لە سەد ساڵ، زۆربەی هەرە زۆری بەرهەمە گرینگەکانی سەردەمانی کۆنیان بۆ سەر زمانی عەرەبی وەرگێڕا..جا بۆ ئەوەی ئەم نیمچە بزوتنەوەیە لە بارنەچێت هەقە لە هەرێمی کوردستاندا بە چاولێکەری عەباسییەکان و بە نەفەسی ئەمڕۆوە، دەزگایەکی ستراتیژی نەتەوەییمان بۆ وەرگێڕان هەبێت، بۆ نموونە سەد وەرگێڕی زۆر بە توانای لە زمانە زندووە جیاوازەکانی دنیای تیا دابمەزرێنن، هیچ کارێك نەکەن جگە لە تەرجەمە، و یەکی مانگی ٣-٤ ملێون دینارێکیان بۆ ببڕنەوە، بەمەرجێ دوور بێت لە هەر نەفەس و دەست تێوەردانێکی حیزبی و حیزبایەتی، بزانە هەنگێ چۆن دەکەوینە سەر سکەو لە ماوەیەکی پێوانەییدا ڕێگاکان قەدبڕ دەکەین و بەلای کەمەوە بۆشاییە ئەبستمۆلۆجی و شارستانییەکان پڕ دەکەینەوەو رووی ناو مەجلیسی میللەتانی پێشکەوتوومان دەبێت .دەشێت میللەت حکومەت و پەرلەمانی نەبێت بەڵام میللەتی بێ کتێب نابێت و قەپانی مێژوو میللەتی بێ کتێب ناخوێنێتەوە.میللەتی بێ کتێب وەکو نابینایەك وایە بە ناو مینجاڕێکی کوشندەدا ڕێ بکات..هەڵبەتە کاری ئیستامان تا ڕادەیەکی زۆر بێ بەرنامەیە، کتێبان بە ڕێکەوتەکی و خوابەختەکی هەڵدەبژێردێت، وزۆر بەکەمی ئاوڕ لە زانست و فەلسەفە و فیکر دەدرێتەوەو زیاتر روو لە مێژوو و ڕۆمان دەکرێت..

کاتی خۆی یونسکۆ، لیستێکی چوار سەد پێنج سەد کتێبی – هەڵبەتە ئەو لیستە بۆ ئەمرۆ زۆر کەمە– ئامادە کرد و وەکو کەلەپوری نووسراوی جیهانی و مرۆڤایەتی لە قەڵەمی دان، و

پێشنیازی بۆ هەموو وڵاتانی دنیا کرد کە هەقە پاچڤە بکرێن.. یەکێك لەو وڵاتانەی کە ئەم پێشنیازەی یۆنسکۆی بە هەند وەرگرت و شانی دایە بەر پاچڤە، ژاپۆن بوو کە لە پێشکەوتنەکانی خۆیدا بێگومان تا رادەیەکی زۆر قەرزارباری پاچڤەیە، پاچڤە بوو بە هەوێن و ئامیانی پێشکەوتنەکانی.جا ئێمەش دەتوانین بە چاولێکەری یۆنسکۆو زۆر وڵاتی دیکی دنیا، لیستێکی هەزارو پێنج سەد کتێبی هەڵبژاردە، لە کەلەپووری نووسراوی جیهانی ئامادە بکەین و بیخەینە بەرنامەی کاری وەرگێڕانەوە.. هەر پارەیەکیش لەم پرۆژەیەدا خەرج بکرێت، بە خەسار ناچێت- بە مەرجێ حیزب دەستی تێوەرنەدات-هەڵبەتە لەسەرەتای سەدەی بیست و یەکەمەوە ئیدی ئەم نیمچە بزوتنەوە پاچڤەوانیە، تەواو گوڕی بەستووەتەوەو لە رووی چەندایەتیەوە بەرادەیەك زۆر بووە کە ئەو کتێبانەی لەم ماوەیەدا پاچڤە کراون، دەکاتە چەندین بەرانبەری ئەو کتێبانەی لە سەرانسەری مێژووی بزوتنەوەی کوردیدا، پاچڤە کراون. هەروەها بزوتنەوەی پاچڤەوانی، لە چاو خۆیدا و لە رووی هەمە جۆری بابەتیشەوە یەجگار زۆر بووە، ژمارەی وەرگێڕەکانیش یەجگار زۆر بوون، واتە دیاردەی وەرگێڕان لەم چەند ساڵە کەمەی دواییدا، لە رووی چەندێتی و چلۆنایەتی وەرگێڕان و ژمارەی وەرگێڕەکانەوە، هەڵکشانی بەرچاوی بە خۆوە دیتووە، ئەم هەڵکشانە کوت و پڕەش لە لایەکەوە زادەو دەرهاویشتەی پێداویستییە ئەبستمۆلۆجیەکانە و لە لایەکی ترەوە جۆرە زۆری و بۆرییەکی لێکەوتووەتەوە کە بە قەناعەتی من زادەی خودی دیاردەکەیەو بمانەوێ و نەمانەوێ تا ماوەیەك بەردەوام دەبێت. بەڵام هەرکە بە فیلتەری رەخنەی جددیدا تێپەڕی ئیدی دەنیشێتەوەو راستە رێگای خۆی دەگرێتە بەر و کاریگەرییە ئەرێنییەکەی بەسەر نەخشەی رۆشنبیریی کوردییەوە، زیاتر دەردەکەوێت.

"٣"

یەکێك لەو مەسەلانەی کە لە واری پاچڤەدا مشت و مڕ و گەنگەشەی زۆر هەڵدەگرێت، زمان و دۆزینەوەی زمانی تایبەتی ئەو بەرهەمەیە کە دێتە وەرگێڕن.ڕاستە زمان زۆر گرینە، لێ من پێموایە تێگەییشتنی بابەت و تیمەی بەرهەمەکە لە زمانیش لە پێشترە، چونکە هەر بابەتێك زمانی تایبەتی خۆی بەرهەمدێنێت. واتە تێگەییشتنی بەرهەمەکە کۆدی کردنەوەو دۆزینەوەی زمان و تۆنی زمانی تێکستەکەیە. بە هەرحاڵ زمان و زانینی زمان لە مەرجە هەرە گرینەکانی پاچڤە و پاچڤەوانییە و هیچ شتێك بە بێ زمان و لە دەرێی زماندا ناکرێت، بە تایبەتی لە ئەدەبیات و دەقی ئەدەبیدا.. بەهەرحاڵ یەکێك لە گرفتەکانی بزوتنەوەی وەرگێڕان لە نك مە، ئەوەیە کە بەشێکی زۆری وەرگێڕەکان لە بواری زماندا، چ لە رووی فەرهەنگی وشەوەو چ لە رووی بەکاربردنی زمانەوە، وەکو ئەوزارێکی گوزارشتی و ئەفراندنەوانی، دەستکورت و کەم دەست و بێدەسەلاتن. هەڵبەتە ئەمە دیاردەیەکی زۆر نەرێنییەو خوێنەر، بە تایبەتی خوێنەری ئاسایی و پشوو کورت لە خوێندنەوە دەتۆرێنێت و تەوەلای دەکات...بەهەرحاڵ لە وەگێڕاندا، بە تایبەتی لە وەرگێڕانی ئەدەبیدا، جۆرە داهێنان و ئەفراندنێك هەیەو زمان بڕبڕەی پشتی دەق و تێکستی ئەدەبییە، بۆیە ئەو خەڵکانەی کە کاری پاچڤە دەکەن دەبێت بە خۆیان توانای نووسینیان هەبێت و ئەهلی قەڵەم بن و لە قەڵەمڕانیدا زەبەردەست و لێزان و کارامە بن،چونکە

وەرگێڕانـی ئـەدەبی هـەر ئـەوە نییـە وشـەکان بێنـە وەرگێـڕان، بـەڵکو مامەڵەیـەکی هونەریانـەی داهێنەرانەیە دەگەڵ سەرانسەری ئەو زمانەی کە دەقەکـەی وەکو یەکەیـەکی یەکپارچەی هونـەری لە هـەمێزگرتووەو وەکو گیان و جەستە بە جۆرێ ئاوێتـە بوون کە لێك جیاکردنەوەیان مـەرگی دەقەکـەی لێدەکەوێتـەوە.. واتـە پاچڤەوان لـە سـەرێتی هـەمان دەق جارێکی دیکـە و لـە کـەش وهـەوای زمـانێکی دیکـەدا، بەوپـەڕی ئەمانەتـداری و وەفادارییەوە،بـە جـۆرێ بنووسـێتەوەو دابڕێژێتـەوە، کـە هاوزمانـەکانی نـەك هـەر جـوان لێـی تێبگـەن، بـەڵکو بـە رۆح و گیـان هەسـتی پێبکەن.ئەگەر خاوەنی دەقەکە بە رێکەوت دەقەکەی خۆی لـە زمانی دووەمدا بینـی، شایەدی و گەواهی ئەوە بدات کە دەقەکەی لە زمانی دووەمدا نەك لـە ڕەونـەق نەکەوتووە بەڵکو لـە ئەسڵەکە باشترە..ئەمەش لەسەر دەستی کەسێك دێتە دی کە ئاشق و شەیدای کارەکەی بێت.بەر لە هەموو کەسێك هەستی بە زەروورەتی پاچڤەی دەقەکە کردبێت. چونکە مـرۆڤ لـە ئەدەبیاتـدا بەر لـە هـەر شتێك بۆ کـەیفی دڵـی خـۆی کاردەکات. سـەرباری هـەموو ئـەمەش دەبێ ئەو کەسـە لـە مەیـدانی زماندا کارکردەو کارامـەو پڕ ئـەزموون و داهێنـەر و خـودان بـەهرەو سـەلیقە بێت.بـە تایبـەتی لـە زمانی دووەمـدا، واتـە ئـەو زمانـەی کـە تێکستەکەی بۆ وەردەگێڕێت. هەنـدێ کـەس بـە ڕادەیـەك جـەخت لەسـەر زمـان، بـە تایبـەتی زمـانی دووەم دەکەنـەوە کـە پێیـان وایـە زمـانی دووەم دوو سێیەکی پرۆسـەی وەرگێڕانی دەق پێکدەهێنێت، چونکە وەرگێڕ لـە زمانی دووەمـدا داهێنـانی خۆی دەکـات. هەڵبەتـە ئـەم جـەخت کردنـە خـۆی لـە خۆیـدا نیشـانەی گرینگـی زمانـە لـە کـاری پاچڤەوانیدا. لێ مخـابن لـە نـك مـە، مەسـەلەی زمـانی کـوردی، نـە لـە زانکۆکانـدا بـە شـێوەیەکی ئەکادیمی پەسند دەخوێندرێ و نـە لـە قۆناغـەکانی خوارتری خوێندنـدا ئـەو بایەخـەی پێدراوە، بۆیە وەرگێڕ لەسەرێتی بە خۆی و لە رووی ئەدەبیات دۆستییەوە، دووی ئەم مەسەلەیە بکـەوێت، ئەمـە جگـە لـەوەی ئێمـەی کـورد تـا ئیسـتا زمـانی سـتانداردی خوێنـدن و نووسـینمان نییە..بـەم پێودانگە، سەلیقەی ئەدەبی و ئەدەبدۆستی وشارەزایی لە زمان و چۆنییەتی بەکاربردنی زمان لە مەرجە بنەرەتییەکانی کاری پاچڤەی ئەدەبییە.واتە وەرگێڕ دەبێت وەکو هـەر نووسـەرێکی بـاش، لە گەڵ زمانداو لە ناو زماندا بژی، زمـان ببێت بە بەشێك لـە ژیانی..زمـان ئـەوزاری بیرکردنـەوەو گوزارشت و داهێنانە، واتە بەبێ شارەزایی ورد لە زماندا، تەڵیسمی دەق ناکرێتـەوە..و لـە زمـانی دووەمدا خۆی بە دەستەوە نادات. جا ئەگەر نووسـەر لـە زمـان و چۆنیەتی بەکارهێنـانی زمانـدا دەسـتکراوەو ئازاد بێت، ئـەوا وەرگێڕ ئـەو ئازادییـەی ئـەوی نییـە، و ناچـارە پابەنـدی جەوهـەرو کرۆکی دەقەکە بێت و، لەو چوارچێوەیە دەرنەچێت کە نووسەر کێشـاویەتی، واتـە لێرەدا ئـەرکی زمانەوانی وەرگێڕ، لە هی خودی نووسەرەکە قورسترو دژوارترە...

"٤"

وشە، زمان، ئەوزاری بیرکردنەوەیە، بۆیە ئەگەر کەسێك لە زماندا کۆڵـەوار بێـت، وشـە نـەزانێت، شــارەزای زمـــان نـــەبێت، نـــە دەتوانێـــت بـــیری خـــۆی بگەیـــەنێت و نـــەبیری خـــەڵکی دی بگوازێتـەوە..دیارە وەکـو پێشـتر ئامـاژەمـان کـردێ، هـەر بابـەتێك بـە زمـانێکی تایبـەتی دێتـە گوزارشت کردن و نیشاندان، واتـە هـەر بابەتـەو بـەدەم نەشـونماو پوختەبوونـەوە زمـانی تایبـەتی

خۆی بەرهەم دێنێت، بۆیە وەرگێڕ لەسەرێتی کە دەست دەداتە هەر کارێك، زمانی تایبەتی ئەو کارە بدۆزێتەوەو بە جۆرێ دایڕێژێتەوە کە پڕ بە پێستی خودی کارەکە بێت و جێگەی زمانی یەکەم بگرێتەوە. هەڵبەتە ئەمە نەفەس و تواناو بەهرەیەکی فلیڤانی (ابداعی) دەوێت و هەر ئەمەش جۆرە شەقڵێکی ئەفراندنەوانی بەکاری پاچڤە دەبەخشێت، بۆیە خەڵکانێك هەن پێیان وایە کە کاری پاچڤە دووبارە خوڵقاندنەوەی تێکستە وەرگێڕدراوەکەیە و هەر کارێکی وەرگێڕان گەییە ئەم ئاستە لە زمانی دووەمدا جێی دەبێتەوەو دەمێنێت و دەبێت بە بەشێك لە کەلەپووری بەرهەمی ئەو زمانە. واتە لە وەرگێڕانی هەر بەرهەمێکدا، بە تایبەتی بەرهەمی ئەدەبی، وێڕای وردی و ئەمانەتداری لە گواستنەوەی ماناو چەمکی بەرهەمەکە، دەبێ تۆنی تایبەتی خۆیشی پێ ببەخشرێت. ئەگەر ئەو زمان و تۆنە تایبەتیە بە دەست هات، ئەوا ئەو بەرهەمە دەژی و هەواداری خۆی پەیدا دەکات، ئەگینا وەکو زۆر کاری دی لە بیردەکرێت و لە بیر دەچێتەوە.. ئیدی لێرەوە مەسەلەی وەرگێڕانی باش و خراپ سەر هەڵدەدات..یەکێك لە ئەرکەکانی کاری ئەدەبی ئەوەیە بەلای کەمەوە لەزەتێکی ئەستاتیکی ببەخشێت.. بۆیە وەرگێڕانی باش دەبێت ئەم لایەنە بە هەند وەربگرێت و ئەو لەزەتبەخشییە لە یەك بە یەکی ڕستەو پەرەگرافەکانیا، لە سەرانسەری دەقەکەدا وەکو یەکەیەکی یەکپارچەی هونەری بپارێزێت، کە ئەمە یەکێکە لە نیشانەکانی وەرگێڕانی باش.هەڵبەتە خوێنەری جددی و کارامەو شارەزا، بە سەلیقە پەی بە باشی یان خراپی دەقێکی وەرگێڕدراو دەبات، تێدەگات کە ئاخۆ تەکنیك و تۆن و هونەرکاری و وردەکارییەکانی دەقە ئەسڵییەکە، لە زمانی دووەمدا پارێزراوە یان نا، خوڵقێنراوەتەوە یان نا.ئەگەر وەرگێڕ پابەندی ئەو خاڵ و مەرجانە بووبێت و دەرەقەتی هاتبێت ئەوا کارەکەی دەچێتە خانەی داهێنانەوە. چونکە تا قەریحەو بەهرەی خودی و خۆڕسکی پاچڤەوان لەسەربێ وبەهێزتر بێت، چلۆنایەتی زمانی وەرگێڕان دڵگیرتر و پەسندتر دەبێت و لە داهێنان نزیکتر دەبێتەوەو پتر فلیڤانییەت پەیدا دەکات. بەپێچەوانەشەوە چەند وەرگێڕ کەم بەهرە بێت و کەمتر خۆی ماندوو بکات و پەنا وەبەر وەرگێڕانی میکانیکی ببات و تەنیا چەمکە گشتییەکانی دەقەکە پاچڤە بکات و لە کۆڵی بکاتەوە، کارەکەی وشك و بێ گیان دەردەچێت.یانی دەشێت بگوترێت کاری پاچڤە، لە کاری نووسین دەچێت، هەردووکیان پێویستیان بە بەهرەو بەهرەداری خودی هەیە، بگرە هەندێ جار کاری وەرگێڕ دژوارتریشە، چونکە نووسەر کە بینی ناتوانێت لەسەر بابەتێك بڕوات، دەتوانێت بیگۆڕێت یان وازی لێبێنێت. بەڵام وەرگێڕ سەروکاری دەگەڵ دەقێکی نووسراودا هەیە، ناتوانێت لێی لابدات، یان دەسکاری بکات، هیچ چارێکی نییە تەنیا ئەوە نەبێت هەموو توانایەکی داهێنەرانەی خۆی بخاتە کارو ڕێگەیەك بۆ پاچڤەی تەکنیك و تۆن و هونەرکارییەکانی نووسەر بدۆزێتەوەو هەمیشە ئەوەشی لەبیرو لە خەیاڵ بێت کە بە پلەی یەکەم موقەلیدی نووسەرەو نابێت لە خەت دەربچێت ، چونکە مەرجی پاچڤەی باش وەفاداری و پابەندییە بە خودی دەقەکەو زمانی یەکەم و دووەمەوە، ئەگەر زمانی یەکەمی باش نەبوو، یانی لە دەقەکە تێناگات و ئەگەر زمانی دووەمی باش نەبوو، یانی دەقەکە وێران و کۆڵەوار دەکات.یانی وەرگێڕ لەسەرێتی بە دەم کاری پاچڤەوە هەموو نهێنییەکانی زمانی یەکەم کەشف بکات و بدۆزێتەوەو گشت توانا

گوزارشتییه ئەدەبی و ئەبستمۆلۆجیەکانی زمانی دووەمیش بخاتە گەڕ و بیتەقێنێتەوە، کە مخابن یەکێك لە گرفتەکانی پرۆسەی وەرگێڕان لە نك مە، بێ توانایی زمانەوانی وەرگێڕەکانە، کە زۆرجار بە ناهەق و بۆ خۆ پەڕاندنەوە بە ملی خودی زمانەکەدا دەدرێت. هەڵبەتە هەر زمانێك بگریت، تواناو ئیمکاناتی خۆی هەیە، بەڵام دۆزینەوەو تەقاندنەوەو زەنگین کردن و رەنگین کردن و بەکارهێنانی داهێنەرانەی ئەرکی یەکەمی ئەهلی قەڵەمە..

"٥"

وتمان وەرگێڕ سەروکاری دەگەڵ دەقێکی دیاریکراودا هەیە، دەقی دیاریکراویش بە زمان دەقایەتی پێ بەخشراوەو لە ناو زماندا بەرجەستەکراوەو بە زمانێکی دیکە دووبارە دەکرێتەوە..یانی بەم پێودانگە وەفاداریی و پابەندی بە خودی دەقەکەو زمانی یەکەم و دووەمەوە لە مەرجەکانی پاچڤەی باشن. ئەگەر وەرگێڕ لە زمانی یەکەمدا زەبەر دەست نەبوو، یانی لە دەقەکە تێناگات و ئەگەر زمانی دووەمی باش نەبوو یانی دەقەکە وێران دەکات..جا لێرەوە مەرجێکی دیکەی گرینگی پاچڤەی باش دێتە گۆڕێ کە پەیوەندی بە تۆنی دەقەوە هەیە. تۆن لە دەقدا، بە تایبەتی لە دەقی ئەدەبیدا دەکاتە چۆنییەتی مامەڵەی نووسەر دەگەڵ بابەتدا. وەکو چۆن تۆنی هەندێ دەنگ بەرزە یان نزمە، خۆشە یان ناخۆشە، بەو ئاوایەش تۆنی نووسەر لە نووسیندا دەشێت خەمناك، تراجیدی، پێکەنیناوی، کۆمیدی، بە تەوس و توانج...هتد بێت، کە هەر یەکێك لەو تۆنانە نیشانەی جۆری مامەڵەی نووسەرە دەگەڵ بابەتدا. جا وەرگێڕ کە مەرجە پابەندی دەق بێت، مەرجە پابەندی گشت تایبەتمەندی و وردەکارییەکانی دەقیش بێت کە تۆن یەکێکە لە تایبەتمەندییە گرینگەکانی دەق، ودەقیش گووراوی دەستی کەسێکی ترە نەك وەگێڕ، بۆیە وەرگێڕ نابێت لە دەقە وەرگێڕدراوەکەدا ببینرێت یان خۆنوێنی بکات و حوزووری هونەریی ئاشکرا یان پەنامەکی نووسەرەکە بشارێتەوەو بخاتە ژێرەوە.دیارە تۆنی نووسین جگە لەوەی کە لە نووسەرێکەوە بۆ نووسەرێکی دی دەگۆڕێت، لە بابەتێکەوە بۆ بابەتێکی دیکەش لەلای هەمان نووسەر دەگۆڕێت ، هەڵبەتە دەبێ ئەم دیاردەی تۆنەگۆڕکێیە لە کاری وەرگێڕانیشدا ڕەنگ بداتەوە. بۆیە ئەو وەرگێڕەی کەکاری نووسەرانی جیاواز، یان نووسینی جیاوزی یەك نووسەر وەردەگێڕێت و یەك تۆن و ریتم و نەفەس بەکار دێنێت، نیشانەی ئەوەیە یان زیاد لە پێویست بایەخی بە حوزووری خۆی داوەو خۆنوێنی کردووە، یان نەیتوانیوە تۆنی نووسەرەکەو دەقەکە بدۆزێتەوەو بپارێزێت کە ئەمە مەرجێکی گرینگی پاچڤەی باشە..

هەڵبەتە پاچڤە، وێڕای گشت مەرجە گرینگ و بنەرەتیەکانی، مەسئولیەتێکی گەورەشە، مەسئولیەتە هەم بەرانبەر بە خوێنەر و هەم بەرانبەر بە نووسەری بەرهەمەکە. بۆیە وەرگێڕ لەسەرێتی خاوەنی وێژدانێکی پاکی زانستی بێت، نەك خۆی لە مەسئولیەت بدزێتەوەو کێماسی و ناپوختەیی کارەکەی بە ملی خوێنەر یان خودی دەقەکەدا بێنێ. بە زۆری ئەو وەرگێڕانە خۆ لەم مەسئولیەتە دەدزنەوە کە وەکو پێویست نە بەسەر زمانی یەکەم ونە بەسەر زمانی دووەمدا زاڵن، ونە لە خودی بابەتەکە و نە لە فەلسەفەی بابەتەکە وەکوپێویست حاڵی دەبن..ڕاستە ئەمرۆ ژمارەی پاچڤەوانان و مەیدان و کایەکانی پاچڤە لە چاو جارانا زۆر بووە، لێ مخابن ژمارەی

پاچڤەی باش، لە چاو ئەو زۆربوونەدا کەمە، مەگەر پیاو بەوە دڵخۆش بکات کە چلۆنایەتی تا رادەیەك هەڤبەندی چەندایەتییە..بۆ نموونە ئەگەر دە وەرگێڕ هەبن، لەگینە پێنجیان باش بن، خۆ ئەگەر ئەم رێژەیە زیادبکات بۆ پەنجا وەرگێڕ هەنگێ لەوەیە بیست و پێنجیان باش بن.ئەمە جگە لەوەی دەکرێت ئومێدی ئەوەش بکرێ کە پاچڤەوانەکان لە میانەی پرۆسەی وەرگێڕانەوە ئەزموونی زیاتر بە دەست بێنن و کەم و کووڕییەکانیان ببەزێنن.. بە هەرحاڵ وەرگێڕی کورد چەند بە خەمی فێربوون و شارەزوابوونی زیاتری زمانی بیانییەوە بێت، دەبێ ئەوەندەو پتریش لە خەمی زمانی زکماکی خۆیدا بێت و کەلەپووری زمانی کوردی بە جددی بخوێنێتەوە، چونکە بۆی دەبێت بە زەخیرەیەکی زمانەوانی و لەبەرەکەی دەخوات. هەڵبەتە سەرەتای هەر ئەقلانیەتێك ئەوەیە مرۆڤ دان بە نەزانی خۆیدا بنێت و بکەوێتە خەمی زانین و فێربوون کە لە کۆتایی نایەت و توێشووی رێگاکەشی گومان و کۆڵنەدانە، و قەدەری مرۆڤیش ئەوەیە هەمیشە بە رێگەوە بێت و بە وەڵامی سادە دڵی دانەکەوێت..

کەواتە مەرجی وەرگێڕانی چاك ئەوەیە بەسەر هەردوو زمانی یەکەم و دووەمدا زاڵ بێت، بەسەر بابەتەکەدا زۆر زاڵ بێت و پەی بە گشت رەمزو رازێکی ببەیت و هەستیارییەکی زمانەوانی ئەوتۆت هەبێت کە تۆنی نووسەرەکە بدۆزیتەوەو لە زمانی دوەمدا بینوێنیتەوە.. جا ئەمە رەنگە کارێکی زۆر دژوار بێت و هەموو کەسێك لە عۆیەی نەیەت. چونکە وێڕای ئەوەی هەر نووسەرەو تۆنی تایبەتی خۆی هەیە، تۆنی هەمان نووسەریش لە بابەتێکەوە بۆ بابەتێکی تری دەگۆڕێت.

لێرەدا پاچڤەوان هیچ چارێکی نییە دەبێ هەمان رۆڵی ئەکتەری شانۆیی بدێنێت. ئەکتەر کە دەچێتە سەر شانۆ بە تەواوەتی کەسایەتی و مجێز و رەفتار و خوو خدەی خۆی وەلاوە دەنێت. ئەکتەری چاك ئەوەیە بە تەواوەتی بچێتە پێستی کەسایەتیە دراماتیکیەکەوەو خودی خۆی بە تەواوەتی لە تەمەشاڤانان وەشێرێت. ئەکتەری گەورە ئەوەیە لەو کاتانەدا کە نقوومی دەورەکەی خۆیەتی، دەتوانێت لە دەرێی خۆیدا بوەستێت و تەمەشای خۆی بکات کە چۆن دەور دەبینێت. سەبارەت بە پاچڤەوانیش دەبێ وابێت. هەم بچێتە قاڵبی نووسەری بەرهەمەکەوە و هەم بەردەوام بە چاوی رەخنەوە تەمەشای خۆی بکات.بەڵام دەبێ دووبارە ئەوە بڵێینەوە کە دۆزینەوەی تۆنی نووسەر و پەی بردن بە نهێنگەکانی کارەکەی گەلەك دژوارەو زۆربەی پاچڤەوانەکانی ئێمە لە ئاستیا کۆڵەوارو دەستەوەستانن..هەڵبەتە دەبێ ئەوەش بگوترێ کە پاچڤەی دەقی ئەدەبی ئەگەر لە پاچڤەی بەرهەمی فەلسەفی دژوارتر نەبێت ئەوا هیچی کەمتر نییە، بە تایبەتی کە دۆزینەوەی زمان و گوزارشت و دەربڕین و تۆن و هاوتادۆزی ،خوازە، خواستن، درکە ، تیل نیشان و جوانی بایس و تێکڕای وردەکاری و هونەرکارییەکانی خۆشخوانی، لە ڕۆمان و دنیای چیرۆکڤانیدا لە هەر شتێکی دی گرینگترە، کە رەنگە ئەمە لە فەلسەفەدا و بۆ فەلسەفە ئەو گرینگی و بایەخەی نەبێت، بەڵام ئەدەبیات کە یەکپارچە زەوق و هەست و سۆز و گودازو خەون و بەرزە خەیاڵییە، ئەگەر پاچڤەوان نەتوانێت ئەو تۆن و دەربڕینە هونەرییە بگوازێتەوە، وەرگێڕانەکەی چەند لە رووی وەرگێڕانی وشە بە وشەوە ئەمین و دروستیش بێت، مەبەست ناپێکێت..

لە کۆتاییدا بە پێویستی دەزانم کە سەرنجی خوێنەر بۆ ئەوە ڕابکێشم کە لە ڕۆژگار و سەردەمی ئەمرۆدا، پرۆسەی وەرگێڕان ڕێژەو لایەنێکی زۆر بەرز و گرینگی چالاکی و چەلەنگی ڕۆشنبیریی و ئەبستمۆلۆجی هەر میللەت و نەتەوەیەك پێکدێنێت، بە تایبەتی بۆ میللەتێکی پاشکەوتووی پاشخراوی وەکو ئێمەی کورد، کە لەو ئاستە زانستی و کەلتووری و زمانەوانییەدا نین کە بەخۆمان کایە جیاوازو بوارە هەمەجۆرەکانی ئەبستمۆلۆجیا بەرهەم بێنین و لە مەیدانی داهێنان و دانان و لێکۆڵینەوەو توێژینەوەدا گوتاری نوێ و تازەمان هەبێت و گوتاری خەڵکی بە نیوەچڵی و نەبەکامی دووبارە و کاوێژ نەکەینەوەو بە بابەتی سواوەوە نەفشین و خۆمان با نەدەین..بۆیە بمانەوێ و نەمانەوێ'ناتوانین بەم زووانە دەسبەرداری پرۆسەی پاچڤە ببین، بە تایبەتی کە دەبینین لێشاوی بیرو هزرێن جوان و داهێنەرانە لە دنیادا لە چ هەستان و هەڵکشانێکی بێ پایاندایەو ئێمەش هێشتا لە دەستپێکی تەواوەتیشدا نین.. جا بۆ ئەوەی لە تاك دەنگی و لە جیهانبینی داخراو و تاکروانگەیی ڕزگاربببین، پێویستە بە شێوەیەکی زانستیانە وبەرنامەدار بیر لە دروستکردنی ژێرخانێکی فیکری و کەلتووری و شارستانی بکەینەوە، تا هەم وردە دەسکەوتە ئەبستمۆلۆجیەکانمان– ئەگەر هەمان بێت– بپارێزین وهەم لێرە بە دواوە هەنگاوی دروست بنەین و بێهوودە بە دەوری خۆماندا نەخولێینەوەو لەوەی پتر لە کاروانی بیرو شارستانیەتی دنیا، لە کاروانی مێژووی تیرەی بەشەر دوا نەکەوین و لە کۆتاییدا ڕەنج بەخەسار دەرنەچین. پێموایە ئەمە گرینگترین ئەرکی چالاکیی کەلتووری و ئەبستمۆلۆجی و شارستانی ئێمەیە و، بەبێ پرۆسەیەکی پاچڤەوانی بەرنامەداری درێژخایەن و ستراتیژی نەتەوەیی نایەتە دی...

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

*– گفتوگو با مترجمان/سیروس علی نژاد/ تهران/اگاه ۱۳۸۸

*– مترجمان(   )،خائنان(   )، مته به خشخاش چند کتاب/حسن کامشاد/ نشر نی/چاپ اول/۱۳۸٦

*– کریم امامی/ از پست و بلند ترجمه/هفت مقاله/ چاپ دوم/ ۱۳۷۵/ انتشارات نیلوفر

*– ترجمه کاوی/ بهاءالدین خرمشاهی/ انتشارات ناهید/ چاپ اول/ ۱۳۹۰

*– خیانەتی حەڵاڵ/ حەمەکەریم عارف/ چ۱/۲۰۱۰/ لقی کەرکوکی نووسەرانی کورد/ زنجیرە(۱۰٦)